

İstanbul'daki Amerikalı Diplomat ve Misyonerlere Göre Türkiye'de Amerikan Manda İdaresi'nin Kurulma Gerekçeleri (1919)

Osman KÖSE*

Özet

Birinci Dünya Savaşının sona ermesiyle beraber Osmanlı coğrafyasının bundan sonra siyasi açıdan nasıl şekilleneceği tartışmaya başlanmıştı. Bu tartışmalarda öne çıkan bir unsur manda yönetim şeklidir. Osmanlı coğrafyası üzerinde Türkler, Ermeniler ve Suriye ve Mezopotamya üzerinde manda yönetimi tartışmaları başladı. Bu araştırmada 1919-20 yılları arasında Türkiye üzerinde Amerikan mandası tartışmaları üzerinde durulacak ve Osmanlı devletindeki Amerikalılara göre Türkiye üzerindeki Amerikan mandası kurulmasının sebepleri belirtilecektir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı – Manda – Ermeni – Amerika – Willson – Milletler Cemiyeti – Mustafa Kemal – Misyoner.

The Reasons for the American Mandate in Turkey According to American Diplomats and Missionaries (1919)

Abstract

After World War I. It started to be discussed how to be shaped of the Ottoman geography politically. The most important element in these discussions is mandate government. Turks, Armeniens in the Ottoman geography and mandate government discussions stardet in Syria and mezopotamia. In this research ,the American mandate discussions will be focused on Turkey in 1919 – 20 and the reasons for the American mandate establishment on Turkey will be explained according to the Americans in the Ottoman Empire.

Key Words : Ottoman – mandate – Armenian America – Willson – League of Nations – Mustafa Kemal – Missionary.

* Doç.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.
e-mail: osmank@omu.edu.tr

Giriş

Birinci dünya savaşının üçüncü yılında, savaşın sonucunun nasıl şekilleneceği belli olmaya başlamıştı. Tarafsızlık politikasını sürdüren Amerika Birleşik Devletleri'nin itilaf devletleri safında savaşa girmesiyle, 1917 yılından sonra barış için arayışlar başladı. Başta Osmanlı devleti olmak üzere mağlup devletlerin sahip olduğu toprakların nasıl paylaşılacağı en çok konuşulan ve tartışılan konuların başında gelmekteydi.

1917 yılında İtilaf devletleri safında savaşa giren Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Thomas Woodrow Wilson'un, 8 Ocak 1918'de gelecekteki barışın hangi zeminler üzerinde kurulması gerektiği üzerine ortaya attığı ilkeler, muhtemel barış görüşmeleri ve mağlup devletlerin topraklarının geleceği için bir yol haritası özelliğini taşımaktaydı. Çünkü, özellikle Osmanlı devletinin toprakları için farklı düşüncelere sahip olan İngiltere ve Fransa da Wilson'un ortaya koyduğu önerileri kabul ettiklerini açıkladılar. Buna göre gizli antlaşmalar olmayacak, yenilen devletlerden toprak ve tazminat alınmayacak ve Osmanlı devletinin Türk olmayan bölgeleri üzerinde her millet kendi yönetimini kurabilecekti. Yine Wilson, uluslar arası anlaşmazlıkları çözmek için bir Milletler Cemiyeti kurulmasını öneriyordu¹.

Wilson ilkeleri, belirsizliğe doğru giden siyasi sürecin netleşmesine, yenilen devletlerin de rahat bir nefes almasına sebep oldu ve barış girişimleri yoğunlaşmaya başladı. Osmanlı devleti de bu çerçevede yenilen bir devlet olarak 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzaladı ve dört yıl devam eden savaştan çekilmiş oldu. Başkan Wilson'un deklare ettiği ilkeler çerçevesinde yapılacak olan barış antlaşması şatlarını görüşmek üzere 18 Ocak 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı toplandı. Konferansa 32 devlet katılmasına rağmen Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya etken devletler olarak öne çıktı. Bu devletlerden de barış görüşmelerinin tüm safhalarında İngiltere ve Fransa belirleyici roller üstlenmeye başladılar.

Paris Barış Konferansında savaşı kaybeden devletler ve ortaya çıkacak olan yeni siyasi oluşumların geleceği ile ilgili tartışmalar ön plana çıkmaktaydı. Bu tartışmalara göre, Afrika'daki sömürgeleri ile Almanya, Osmanlı devleti ve bu devletin coğrafyası üzerinde oluşacak muhtemel devletlerin geleceği ve yönetim tarzları nasıl olacaktı? Bu devletler ve coğrafyalar üzerinde İngiliz, Fransız ve Rus sömürgeleri gibi bir yönetim tarzı oluşturulsa, modası geçmiş ve dünyada hoş karşılanmayacak bir uygulama olacağı gibi, Wilson ilkelerine göre de yenilen devletler üzerinde sömürge yönetimleri inşa etmek mümkün değildi. Bu tartışmalar sırasında savaşın mağlubu devletler ve özellikle Osmanlı devletine yönelik olarak mandaterlik fikri ortaya atıldı.

¹ Edith M. Pheksps, A League of Nations, Newyork 1919, s. 1-15

Bu makalede Amerika, Avrupa ve Osmanlı devletinde 1919–20 yılları arasında cereyan eden manda tartışmalarında Osmanlı devletinde yaşayan Amerikalıların ve özellikle de *Constantinople Woman's College*'nin yöneticisi Dr. Marry Mills Patrick'in Paris ve Amerika'ya manda ile ilgili görüşlerini aktaran raporu üzerinde durulacaktır.

A – Manda Yönetimi Tartışmaları

Thomas Woodrow Willson
(1856-1924)

Manda, yönetim biçimi olarak tartışmaların başladığı 1919 yılına kadar uluslararası diplomaside ve literatürde kullanılmayan bir terimdi. Manda yönetimi, sömürge yönetimlerinden farklı bir tanım olarak ilk defa Güney Afrikalı General Jean Christian Smuts tarafından ortaya atıldı. Smuts, bu konu ile ilgili önerisini bir teklif olarak konferansın toplanması öncesi 16 Aralık 1918'te komisyona sundu.²

Buna göre yenilen devletlerden ayrılacak olan ve kendisini idare etme kapasitesine sahip olamayan ülkelerin yönetimi Milletler Cemiyetine bırakılacaktı. Milletler Cemiyeti de bu görevi bir büyük devlete verecekti. Bu öneri, Toplanan Paris Konferansı'nda uzunca tartışıldı. Konferansta ortaya çıkan görüşlere göre Osmanlı devletine yönelik olarak Türkiye ve Ermenistan üzerinde manda yönetimi kurulması üzerinde duruluyordu. Manda yönetimi fikri, konferans süresince tartışıldı ve önerilen Milletler Ligi nizamnamesinin 19. maddesi ve 28 Nisan 1919 tarihinde de kabul edilen Cemiyet-i Akvam'ın 22. maddesi tamamen manda yönetimine ayrılmaktaydı³.

Manda yönetiminin çerçevesini belirlemek için Paris Sulh Konferansı Komisyonunda görev yapan Colonel House, Lord Milner, M. Simon ve Baron Chinda'dan oluşan üyelerin çalışmalarına göre, mağlup devletlere uygulanmak üzere 3 tip manda yönetimi öneriliyordu. Buna göre B mandası Afrika'daki Alman kolonileri ve C mandası da yine Pasifik adalarındaki Alman kolonileri için uygulanacaktı. Türkiye için ise A tipi manda yönetimi öneriliyordu⁴.

² Oğuz Aygün, "Milli Mücadelede manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S 24, Kasım 1999-2003 s. 475.

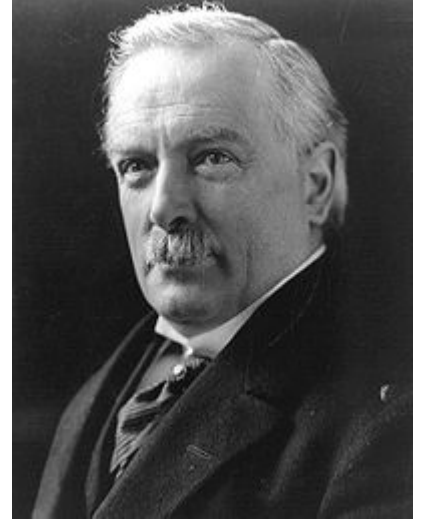
³ *Colombia University Archival Collections (CU), Rare Book Manuscript Library (RBML), Charles Hughes Evans Papers 1914- 19130, Box: 35, "Covenants of Peace and Articles of Association of the League of Nations" 1-5.*

⁴ *New York Times*, August 3, 1919.

Bulgaristan, Osmanlı devleti ve Avusturya'dan sonra 11 Kasım 1918'de Almanya'nın da savaştan çekilmesi⁵ ve Paris Barış Konferansı'nda gündeme gelen manda fikrinden sonra hem Amerika ve hem de Osmanlı devletinde Manda yönetimi meselesi tüm buyotlarıyla tartışılmaya başlandı. Alman sömürgeleri üzerinde kurulacak bir manda yönetiminden ziyade tartışmalar daha çok Osmanlı coğrafyası üzerinde kurulacak olan yönetimin şekli, sınırları ve mandater gücün kim olacağı üzerine yoğunlaşmaktaydı. Paris Barış Konferansı'nda manda yönetim fikrinin ortaya atılmasından sonra İngiltere Başbakanı Lloyd George, mandater devletin dünya siyasetine 1917'den sonra giren Amerika Birleşik Devletlerinin olması gerektiğini önermişti. Her ne kadar İtalya, Belçika ve Yunanistan gibi devletlerin de adı mandater devletler olarak geçmişse de Türkiye üzerinde Amerikan mandası olması gerektiği görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştı. Manda tartışmalarının yaşandığı 1919 yılı itibariyle Osmanlı devletinin Arap toprakları 1916 yılından itibaren bağımsız bir devlet olarak ayrılmış bulunuyordu. Bu nedenle, savaş sonunda kalan Osmanlı toprakları üzerinde bir manda yönetimi söz konusuydu. İstanbul başta olmak üzere kalan topraklar üzerinde üç ayrı manda yönetiminin kurulması öngörülmüyordu. Gerek Paris Barış konferansı ve gerekse ondan sonra yapılan tartışmalar üzerine İstanbul'daki Amerikan elçisi Henry Morgenthau, başkan Wilson'a, Osmanlı topraklarının İstanbul ve çevresi, Türkiye Anadolu ve Ermenistan olmak üzere 3 manda bölgesine ayrılmasını öneriyordu⁶.

İstanbul'da bulunan Amerikan elçisi Bristol da kuvvetli bir manda taraftarıydı. Amerikan devletinin manda konusunda henüz bir net fikri olmamasına rağmen bu ülkenin temsilcisi olarak Bristol'un tavrı aslında pek samimi değildi. İstanbul'da cereyan eden manda tartışmalarında o, söz ve davranışlarıyla manda taraftarlarını cesaretlendirmekteydi⁷.

Morgenthau'nun Osmanlı topraklarını üçe ayırarak ön gördüğü Amerikan manda yönetimi formülü bir bakıma Avrupa kamuoyu ve İstanbul'da yaşayan Amerikalıların ortak görüşlerini yansıtmaktaydı. Mesela İstanbul'da Amerikalı misyonerlerce kurulan Robert koleji'ndeki Amerikalılar da aynı görüşteydi. Uzun zamandan beri Robert Koleji'nin başkanlığını yürüten Dr. Gates, Osmanlı coğrafyasındaki (*Amerikalılara göre Yakındoğu*) siyasi ve sosyal gelişmeleri sık sık bağlı oldukları Boston'daki misyoner merkezi ve basın aracılığıyla da Amerikalılara duyurmaktaydı. Dr. Gates, Amerika ve Amerikan misyonerlerinin Osmanlı coğrafyasındaki faaliyetleri, bu

Lloyd George (1863 – 1945)

⁵ New York Times, November 11, 1918..

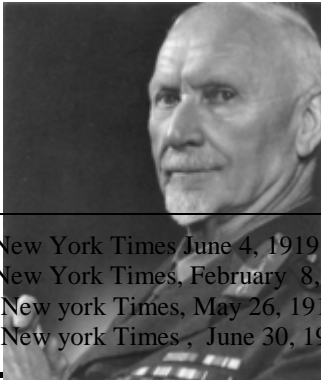
⁶ New York Times, June 30, 1919.

⁷ Oğuz AYTEPE, aynı makale, s. 479.

coğrafyadaki Hıristiyanların varlığı ve geleceği, özellikle de Ermenilerin geleceği için bir Amerikan mandası taraftarıydı. Gates, “*Amerika'nın Yakındoğu'daki ileri karakolu ve toprağı*” olarak sunulan Robert kolejinin başkanı sıfatıyla bu konudaki düşüncelerini ve önerilerini manda tartışmalarının yoğun olarak yaşandığı 1919 yılı yazında Amerikan kamuoyuna ve Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'a da ilettili. Ona göre de İstanbul, Anadolu ve Ermenistan üzerinde bir Amerikan mandası kurulmalıdır ve Amerika Birleşik devletleri manda önerilerini kabul etmelidir⁸.

Bu yöndeki tartışmalar Amerikan kamuoyunu da ikiye bölmüş bulunuyordu: Amerikalıların küçük bir kesimi Osmanlı topraklarında bir Amerikan mandasına taraftarken çoğunluk manda yönetim fikrinin karşısında bulunuyordu. Amerikan kongresi üyelerinin çoğunluğu da bu görüşü paylaşmaktaydı. Karşı görüşteki Amerikalılara göre, Amerika kendi kıtasında kalmalıdır. Başka bir ülkeyi idare etmek için diğer kıtalara uzak mesafede bulunmaktadır. Bu yöndeki görüşlere iyi bir örnek olarak II. Abdülhamit döneminde Amerikan elçisi olarak İstanbul'da yaşamış olan ve Paris Barış Konferansında görev alan Oscar S. Straus'un Amerikan mandası hakkındaki düşünceleri önemli sayılmalıdır. Türkiye'yi dolaşan ve gözlemlerde bulunan Straus'a göre, Türklerde yaratıcılık ve yöneticilik güçleri bulunmamaktadır. Yöneticilik melekelerini kaybetmiş bu ırkı, Milletler Cemiyeti'nin vesayeti altında medeni bir gücün gözetimine almanın iyi olacağını vurgulayarak, Türkiye üzerinde mandater medeni güç olarak Belçika'yı önermektedir. Yine ona göre “*Amerika'nın kendi meşgaleleri vardır. Avrupa'dan da çok uzaktadır. Bu nedenle manda yönetimini kabul etmesi imkansız*”dır.⁹

İstanbul başta olmak üzere Türk toprakları ve Ermenistan üzerinde Amerikan mandası fikrini ortaya atan İngiltere de Asya kıtasının tamamının Amerikan mandası altına girmesi taraftarıydı¹⁰. İngiltere ve Avrupa'daki tartışmalarda Türkiye üzerinde bir Amerikan mandası fikri bazı Avrupalı devlet adamlarınca geleceğe yönelik bazı temennilerle hararetle desteklenmekteydi. Bunlara göre Amerika, kendisinden istenen manda yönetimi önerisini kabul etmelidir. Manda yönetimini kabul edecek olan Amerika'dan “*ilerde Türkleri tümüyle Avrupa'dan süreceği*” umulmaktadır¹¹.

Jean Christiaan Smuts
(1939 – 1948)

İstanbul ve Anadolu üzerinde önerilen manda tartışmaları yanında aynı şekilde ve zamanda Osmanlı toprakları dahilinde kurulması çalışmaları sürdürülen muhtemel Ermenistan üzerinde de Amerikan manda

⁸ New York Times June 4, 1919.

⁹ New York Times, February 8, 1919.

¹⁰ New York Times, May 26, 1919.

¹¹ New York Times, June 30, 1919.

yönetimi tartışmaları yapılmaktaydı. Bu amaca yönelik olarak Amerika ve Avrupa'daki Ermeniler yoğun propaganda yürütmektedirler. Bu propagandalara göre muhtemel Ermenistan, Karadeniz'de Rize'den Orduya kadar uzanan ve Akdeniz'de de Adana'ya kadar yayılan bir alanı kapsamaktadır. Muhtemel Ermenistan iklimi, sahip olduğu yeraltı ve yerüstü kaynakları, çeşitli tarihi ve coğrafi özellikleriyle Amerika'nın değişik kentleriyle özdeşleştirilmekteydi. Buna göre Orta ve yukarı Ermenistan Kansas'a, Karadeniz sahilleri Newjersey'e ve Akdeniz sahilleri de Güney California'ya benzetilmekteydi. Bu özellikleri ve benzerlikleriyle muhtemel Ermenistan Yakındoğu ve Avrupa'da benzeri olmayan minyatür bir Amerika olarak gösterilmektedir. Bu nedenle Ermeniler ve Ermenileri destekleyenler, Türkler aleyhindeki fikirleriyle tanınan İngiliz politikacı William Ewart Gladstone'in (1809-1898) "*Ermenistan'a hizmet medeniyete hizmettir*" sözünü seslendirerek, coğrafi ve tarihi özelliklerinden dolayı bir Ermenistan devletinin kurulması gerektiği propagandasını yapıyorlardı. Ermeni devleti kurulmasını amaçlayan Amerikan manda yönetimi tartışmaları, özellikle barış konferansı için Paris'e giden Ermeniler tarafından buraya gelen delegeleri etkilemek için yoğun olarak kullanılmaktaydı. Ermeni delegasyonu başkanı Avetis Aharonian imzalı broşürlerle bu fikirler dünya kamuoyuna duyurulmaktaydı. Tüm bu Ermeni propagandalarının amacı, Ermeni devletinin kurulmasını hedeflemek ve kurulduktan sonra da ayakta kalabilmesi için Amerikan mandasının gerekli olduğunu vurgulamaktı¹².

1919 yılında Amerikan mandası için en faal propaganda yapanlar şüphesiz Ermenilerdi. Çünkü, Türk topraklarını da kapsayan bir Ermeni devletinin kurulması Amerikan mandasına bağlı görünüyordu. Gerek Ermeni Taşnaksutyun yetkilileri ve gerekse Paris'teki Ermeni delegasyonu tüm imkanlarını seferber ederek Amerika'yı bu konuda ikna etmeye çalışmaktaydılar. Bunlara göre Ermenilerin kaderlerinin belirlenmesinde Amerika'nın "*kudretli son sözü söyleyeceği*"ne inanılıyor ve Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson bir kurtarıcı olarak görülüyordu¹³.

1918 yılı sonunda başlayan manda tartışmaları Osmanlı devletinde de ateşlice cereyan etmekteydi. 1918 yılı Aralık ayında kurulan Wilson Prensipleri Cemiyeti, Mayıs 1919'da kurulan İngiliz Muhipler Cemiyeti ve Karakol Cemiyeti etrafında kümelenen Türk aydınları şiddetle Amerikan mandası taraftarıydılar. Türk aydınlarından Halide Edip, Bekir Sami Bey, Kara Vasıf, Ahmet Rıza, İsmail Hami Bey, Cami Bey, Çürüksulu Mahmut, Reşit Said, Ahmet İzzet, Reşat Hikmet ve Esat Paşa gibi isimler Amerikan mandasının gerekliliğini savunmaktaydılar. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan ayrıldıktan

¹² *Colombia University, RBML, Charles Hughes Evans Papers 1914- 19130, Box: 12, "Should America Accept Mandate for Armenia ?" 1-29.*

¹³ Mehmet Perinçek, "Ermeni Arşivlerinden Yeni Belgeler Ermenistan'da Amerikan Mandası", *Aydınlık*, 11 Ekim 2009.

sonra bu tartışmalar daha da artmış ve gittiği her yere İstanbul'dan gönderilen telgraflar ve ulaştırılan haberlerle manda konusunda etki altına alınmaya çalışılmıştır¹⁴

İstanbul basını ve aydınların büyük kısmı Amerikan mandası fikrini savunmaktaydılar. Onlar, Türkiye'nin ancak Amerikan mandası sayesinde hayat bulabileceğine inanmaktaydılar. Bu tartışmaların gölgesi altında toplanan Erzurum kongresinin 7. maddesinde “*Fen, sanat ve ekonomik bakımlardan muhtaç*” olunduğu dile getirilerek “*devlet ve milletin bütünlüğü ve bağımsızlığına göz konulmaması şartıyla, herhangi bir devletin bu alandaki yardımlarının hoşnutlukla karşılanacağı*” vurgulanmıştır. Sivas kongresinin 4. oturumu da manda görüşmelerine ayrılmış ve burada çok hararetli tartışmalar olmuştur.

B- Osmanlı Devleti'ndeki Amerikalıların Manda Hakkında Görüşleri

Osmanlı toprakları üzerinde üç ayrı manda yönetimi kurma tartışmaları Amerika ve Osmanlı devletinde devam ederken, konuya farklı bir bakış açısı getirmesi bakımından İstanbul'da faaliyet gösteren Amerikan Kız Koleji Başkanı (*President Constantinople Woman's College*) Dr. Mary Mills Patrick'in görüşleri, Osmanlı topraklarında yaşayan sivil veya misyoner Amerikalıların konu hakkındaki düşüncelerini yansıtmaları bakımından çok önemlidir. Amerikan Kız Koleji, 1871'de İstanbul'da kurulan bir misyoner okuludur. Okul , Robert Koleji ve diğer Amerikan kolejleri gibi Amerikalılar tarafından “*Yakın doğudaki Amerikan toprağı*” veya “*Amerikanın ileri karakolu*” olarak görülmekteydi. Bu nedenle kolej yönetimi, uzun zamandır üzerinde yaşadıkları ve faaliyet gösterdikleri coğrafya ve toplumla ilgili görüşlerini raporlar halinde mütemadiyen Boston'da bulunan merkezlerine göndermekteydiler. Osmanlı Devleti'nin geleceği ile ilgili Amerikan Kız Koleji ve Robert Koleji gibi Amerikan okullarından gelen bu görüşler Amerikan yönetimi, aydınları ve kamuoyu tarafından şüphesiz çok önemli görülmekteydi. 1919 yılı yazında, manda tartışmalarının olanca hızıyla devam ettiği sıralarda Amerikan Kız Koleji Müdürü Dr. Patrick, bu konudaki görüşlerini Amerika'da ilgili yerlere ve Paris Konferansı'nda Amerikan delegelerine raporlar halinde iletmiştir. Dr. Patrick, uzun yıllardır Osmanlı topraklarında yaşadığı için bu ülkeyi ve toplum yapısını çok yakından tanımaktadır. Kendisi, İstanbul, Anadolu ve muhtemel Ermenistan üzerinde kurulması tartışılan Amerikan manda yönetimi ve Amerika'nın da bu teklifi kabul etmesi taraftarıdır.

Dr. Mary Mills Patrick, 1850 yılında New Hampshire'de doğdu. Dil ağırlıklı Lyons Koleji'ni bitirdikten sonra bir misyoner olarak henüz daha 21 yaşındayken 1871 yılında Erzurum'a geldi. Ve bölgede beş yıl kaldı. Bu süre zarfında iyi derecede Ermenice öğrendi. 1875'de Üsküdar'da “*Home School*” olarak adlandırılan Amerikalı

¹⁴ Oğuz Aytepe, *Aynı makale*, s. 4-12.

misyonerlerce açılan koleje geldi. 1890 yılında American College for Girls ve daha sonra da Costantinople College adını alan bu okulun kurucusu ve 1924 yılına kadar da başkanlığını yürüttü. Colombia Üniversitesi'nden doktora unvanı aldı. İstanbul'da kaldığı uzun yıllar boyunca Osmanlı'nın son yıllarına tanıklık etti ve çok sayıda öğrenci yetiştirdi. Patrick, Halide Edip Adıvar gibi her milletten öğrencilerine göre iyi “*bir dost, arkadaşı*” ve “*feminist*” bir hanımefendi, dindar Amerikalılara göre “*mütevazî*” ve “*dindar*” idealist, ve bazılarının göre de “*çok başarılı*” bir yönetici olarak biliniyordu. 1924 yılında 74 yaşındayken emekli olarak İstanbul'dan ayrıldı ve 1940 yılında California'da öldü¹⁵.

Dr. Marry Mills Patrick, Osmanlı devletinde kaldığı 53 yıl süresince Yakınoğu ve Türkler hakkında birikime sahipti. American College for Girls'ün 49 yıl yöneticiliğini yapmasıyla da adı koleje bütünleştii. Kendisi ve yöneticisi olduğu kolej, Amerikalılar nezdinde saygın bir yere sahipti. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin son günlerinde İstanbul, Avrupa ve Amerika'da cereyan eden manda tartışmalarında kolej yönetimi ve uzun süre yakın doğuda yaşayan bir misyoner ve Amerikalı olarak rapor halinde görüşlerini ilgili yerlere iletmesi çok önemlidir. Patrick'in 15 Temmuz 1919 tarihinde Paris ve Amerika'ya gönderdiği rapora göre “*Türkiye üzerinde Bir Amerikan Mandası İçin 14 Sebep*” vardı.¹⁶

1 – Yakın Dođu'ya barış zorlamayla getirilemez. Barış içten gelmeli. Yakın doğunun tüm insanları bir Amerikan mandasını hoş karşılar.

2 – Değişik tahminlere göre Türk imparatorluğunda 14-15 milyon arası sayıyla Müslümanlar çoğunluktadır. Türkler tabiatıyla kendi hükümetlerinin yönetiminde kalmak isterler. Buna müttefik güçler tarafından izin verilmez ise, onlar bir Amerikan mandasını hoş karşılarlar. Türkler, İngilizlerin dürüst kontrol yöntemlerine büyük saygı gösteriyorlar, ama iki sebepten bir Amerikan mandasını hoş karşılarlar. Onlar, İngilizlerin yönetimine aldığı bir mandaterlikten asla çekilmeyeceğine, fakat Amerika'nın insanlara kendi kendilerini yönetmeyi öğrettiğinden onların geri çekileceğine ve kendilerine bağımsızlıklarını vereceklerine inanıyorlar. Türkler keza Amerikalılarla ilgilenmeyi tercih ediyorlar, çünkü onlar daha çok demokratikler.

3 – Türk topraklarında ikamet eden Rumlar iki milyon civarındaydı. Onlar bireysel olarak Yunan vatandaşlığına sahip olmaksızın Türk imparatorluğunun

¹⁵ *Colombia University, RBML, American College for Girl Records (ACG), 1880s - 1979, Seri: 2 – Subseries : 2, Box: 23 / 17, Correspondence Patrick / Straus “Marry Milss Patrick, PhD, L.L.D, LittD “1940, s. 1-8.*

¹⁶ *Colombia University RBML, Charles Hughes Evans Papers 1914- 19130, Box: 10, “Fourteen Reasons for an American Mandator Over Turkey “ July 15, 1919, s. 1-2.*

vatandaşlarıdır ve “ *Osmanlı Grekleri* ” olarak adlandırılırlar. “*Osmanlı Grekleri*” bir *Grek Hükümeti* altında yaşamayı tercih ederler. Fakat bu imkânsız olursa onlar içtenlikle bir Amerikan mandasını tercih ederler.

4 - Türk imparatorluğundaki ermeni sayısı 1896'dan beri yaklaşık olarak 1-1.5 milyon civarındadır. Onlara haklarını vermek üzere bağımsız bir Ermenistan için herhangi bir düzenleme yapılsa bile, Türkiye'nin tüm bölgelerinde yine birçok Ermeni kalacaktır. Onlar Amerika'yı kendilerinin bir arkadaşı olarak görüyorlar ve tabiatıyla bir Amerikan mandası isteyebilirler.

5 - Amerikan yönetim metodu dini ve politikayı birbirinden ayırıyor. Yakınoğu'da devletin ve kiliselerin birliği anlaşmazlığın ve nefretin en büyük nedenlerinden biridir. Tüm dini organizasyonlardan politik kontrolün giderilmesi dinlerini serbestçe yaşamada, aynı zamanda hem Müslümanlar ve hem Hıristiyanlar korunabilecekken, farklı milletler arasında barışçıl ilişkiler düzenlemeye yöneltebilir.

6 - Türkiye üzerindeki bir Amerikan mandası barışçıl ilişkilere katkı yapacak onurlu insan yetiştiren Amerikan eğitim metodunu getirebilir.

7 - Farklı dillerin kullanımı Türk halkını bölüştürüyor. Bir Amerikan mandası İngilizcenin önemini ortaya koyabilir ve yaygın bir iletişimi ortaya getirir.

8 - Ortadoğu hariç Osmanlı coğrafyasında bir Amerikan mandası, gümrük demiryolu ve para biriminde birlikteliği sağlayabilir.

9 - Bir Amerikan mandası altındaki Türkiye'deki tüm milletler, rahatça otonomilerini geliştirme fırsatı ve güvenli bir hayata sahip olurlar. Hepsinin istekleri tarafsızca halledilecek ve serbestçe fikirlerini ifade edebilecekler ve bireysel vatandaşın yargılanması mümkün olabilecektir.

10 - Modern tarım metotları, şiddetli hastalıkta Henophons'un Anabasis'inden beri görünümünde değişmeyen ormanlar, tarlalar ve gelişmiş güzelden daha ziyade nadiren zenginlikteki topraklarıyla Asya kıtasını verimli bir cennet yapabilir.

11 - Asya kıtasının zengin limanları ve maden ocakları vardır. Amerikan ticari metotları onu zengin bir ticari merkez yapabilir.

12 - Amerikan mandası altındaki boğazlar tüm milletlerin ticaretine ve gemilerine serbest bir geçit olarak açılabilir.

Dr. Marry Mills Patrick
(1850-1940)

13 – Türkiye ile Amerika arasındaki ticari ilişkilerin yakınlaşması, Türkiye’den değerli ithalatlar yapmak Amerika’da kazançlı bir kaynak iken, Amerikan ihracatından kâr ve zenginliğini geliştirmede Türkiye’ye kazanç sağlayabilir.

14 – Başkan Wilson, yeni düzende Amerika’nın sorumluluğu paylaşmayı üstlenmesi gerektiğini söylüyor.

Dr. Patrick’in Türkiye üzerinde manda yönetimi oluşturulması yönündeki görüşlerini ortaya koyduğu sıralarda manda yönetiminin ne anlama geldiği pek bilinmiyordu. Ortaya atılan manda yönetimi sömürge ile hür yönetim arasında bir model olarak sunulurken, bunun yine dolaylı yönlerden adı değişik olmakla beraber bir sömürge yönetimi olduğu dillendirilmekteydi. Bu nedenle Patrick’in manda yönetimi ile ortaya koyduğu görüşler bu yönetim şeklinin çerçevesinin belirlenmesi ve Amerika dışındaki etkili Amerikalıların manda yönetiminden ne anladığının belirlenmesi bakımlarından önemlidir.

Dr. Patrick’e göre eğer manda yönetimi uygulanırsa Türkiye üzerinde yaygın dil, yani resmi dil İngilizce olacaktır. Osmanlı toprakları üzerindeki Türk üstünlüğü kaybolacak ve Amerikan şemsiyesi altında her millet kendi yönetimini ileriki zamanlara doğru şekillendirebilecektir. Türk limanları, ticari imkanları ve yer altı kaynakları açık hale gelecektir.. Patrick’in önerilerinde olmamakla beraber sömürge yönetiminden ayrıldığı tek nokta, sömürgelerde bir yönetim süresi olmazken, manda yönetimleri sürelidir. Bu açılardan bakıldığında, tartışılan manda yönetim tarzının sömürge yönetimlerine benzediği söylenebilir. Sömürgelerde ülkelerin yer altı ve yerüstü kaynaklarının yönetimi, sömürgeci ülkelerin insafına terk edilmektedir. Sömürgeci ülke kendi dilini, kültürel unsurlarını ve öğelerini gittiği ülkede öne çıkarmaktadır. Manda yönetimlerinde de bunlar farksızdır. Yalnız sömürgeci devletler hiçbir kurum ve güce karşı yaptıklarından sorumlu değilken, manda yönetimlerinin kurulacak olan Milletler Cemiyetinin hazırlayacağı nizama göre hareket edecekleri öngörülmektedir. Tüm bu unsurlar dikkate alındığında, manda yönetimleri sömürge yönetimlerine benzerlik göstermektedir. Sömürge yönetimlerinin yumuşatılmış ve değişik kalıba sokulmuş bir şekli olarak bakılabilir.

C – Manda Tartışmalarında Sona Doğru

Manda tartışmalarında, Mustafa Kemal Paşa gönderilen telgraflar ve bilgilerle etkilenmeye çalışılıyordu. Erzurum Kongresi’nde herhangi bir ülkenin fen ve sanat alanında yardımının hoşnutlukla karşılanacağını ifade eden 7. maddesiyle geçiştirilmişti. Fakat burada bir ülke ismi zikredilmemişti. Burada kastedilen ifadeler Türkiye’nin ihtiyaç

duyduğu alanlarda gelişmiş ülkelerden normal ilişkiler çerçevesinde yardım alabileceği anlamındaydı.

Sivas kongresinde manda konusu etrafla ele alındı. Manda taraftarları gerek İstanbul'dan gönderilen telgraflar ve gerekse Sivas'ta bulunan taraftarlarınca yoğun olarak konuşuluyordu. Mustafa Kemal Paşa, manda konusunda Amerikalı gazeteci Edgar Brown ile de görüştü. Brown'a göre Amerika'ya bu yönde Türklerden bir talep gelmesi gerekti ve kendisinin mandanın mahiyeti hakkında bilgisi yoktu. Kongrenin 8 Eylülde başlayan 4. oturumu İsmail Fazıl Paşa, İsmail Hami ve Bekir Sami beyler tarafından verilen 25 imzalı önergeyle tamamen manda tartışmalarına ayrıldı. Manda taraftarları ve mandaya karşı olanlar ateşli konuşmalar yaptılar. Mandanın bağımsızlığı yok edeceği, yalnız Amerikan yardımının alınabileceği üzerinde duruldu. Kongre sonucunda da manda fikrinin reddedildiği açık bir şekilde belirtilerek kongre sonuç kararları ile dünyaya duyuruldu¹⁷. Mustafa Kemal Paşa bu konuya Nutuk'ta geniş bir şekilde yer ayırmıştır¹⁸.

İstanbul ve Anadolu'da manda tartışmaları devam ederken meseleyi yerinde görmek amacıyla dışardan bazı heyetler de geldi. Paris Barış Konferansı'nca görevlendirilen Amiral Bristol ve Dr. Henry Churchill King-Charles F. Crane heyeti bu amaca istinaden gelen heyetlerdendir. King-Crane komisyonu hazırlamış olduğu raporda İstanbul, Ermenistan ve diğer kalan Osmanlı coğrafyasında mandaterlik oluşturulması taraftarıydı. Yine Amerika Birleşik Devletleri başkanı Willson tarafından yine General Harbord heyeti de Osmanlı devletine gönderildi. Heyet, İstanbul ve Anadolu'da incelemeler yaptı. Harbord hazırladığı geniş raporda İstanbul, Ermenistan, Suriye ve Mezopotamya'da bir mandaterlik oluşturulması taraftarıydı¹⁹. Fakat bu raporlardan sonra Amerikan senatosunun Versay Antlaşması ve Milletler Cemiyeti paktını onaylamayı kabul etmemesiyle manda tartışmaları son buldu. Çünkü mandaterlik ancak Milletler Cemiyeti'nin vesayeti altında mümkündü.

Sonuç

1918 yılında başlayan manda tartışmaları, hem siyasi literatüre yeni bir yönetim biçimi katmış ve hem de değişik merkezlerde bu yönetim şeklinin nasıl olacağı hakkında çok geniş tartışmaları beraberinde getirmiştir. Manda fikrinin hayata geçirilememe sebeplerinden en başta geleni Anadolu'da başlayan Milli Mücadelenin bu fikre şiddetle muhalif olmasıdır. Anadolu'daki mücadelenin başarıya ulaşmasından sonra manda

¹⁷ Mahmut Goloğlu, Sivas Kongresi, Ankara 1969, s. 87 – 97; Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara 1989, s. 45-73

¹⁸ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (Söylev)*, Haz: İsmet Zeki Eyüpoğlu, İstanbul 2004, s. 87-107.

¹⁹ Metin Ayışığı, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, Ankara 2004, s. 62-102.

tartışmaları etkinsi kaybedecek ve Amerikan senatosunun kararıyla da bir daha konuşulmamak üzere kapanacaktır.

KAYNAKÇA

- Colombia University Archival Collections Charles Hughes Evans Papers 1914- 19130, Box: 10 - 12 – 35.
- Colombia University ,RBML, American College for Girl Records (ACG), 1880s - 1979, Seri: 2 – Subseries: 2, Box: 23 / 17.
- New york Times, August 3, 1919.
- New york Times, November 11, 1918..
- New york Times, June 30, 1919.
- New York Times June 4, 1919.
- New York Times, February 8, 1919.
- New york Times, May 26, 1919.
- New york Times , June 30, 1919.
- Edith M. Phelps, A League of Nations, Newyork 1919.
- Mahmut Goloğlu, Sivas Kongresi, Ankara 1969, s. 87 – 97; Uluğ İğdemir, Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara 1989, s. 45-73
- Mehmet Perinçek, “Ermeni Arşivlerinden Yeni Belgeler Ermenistan’da Amerikan Mandası”, Aydınlık, 11 Ekim 2009.
- Metin Ayışığı, Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye’ye Gelen Amerikan Heyetleri, Ankara 2004.
- Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk (Söylev), Haz: İsmet Zeki Eyüpoğlu, İstanbul 2004.
- Oğuz Aygün, “Milli Mücadelede manda Sorunu ve Mustafa Kemal’in Yaklaşımı” Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 24, Kasım 1999-2003.